

НАЗВЫ НАПОЯЎ У СТАРАБЕЛАРУСКАЙ МОВЕ: СЕМАНТЫКА, ЭТЫМАЛОГІЯ, АСАБЛІВАСЦІ ЎЖЫВАННЯ

І. А. Мінюк

Першыя звесткі пра тое, чым харчаваліся людзі, што жылі калісьці на тэрыторыі Беларусі, даходзяць да нас праз дадзеныя археалагічных даследаванняў і помнікі старажытнага пісьменства, дзякуючы якім высвятляецца, што адзінай усходнеславянскай кухні не было. Можна заўважыць адрозненні ў харчаванні розных плямёнаў.

Да тэмы харчавання нашых продкаў у розныя часы звярталіся шматлікія даследчыкі кулінарыі. Згадаем такія працы, як “Зямнін, або гаспадар інфлянцкі” Яна Германа з Нідборку, “Кухар, добра настроены” Яна Шытлера, “Гаспадыня літоўская...” Г. Цюндзявіцкай, “Кухарка літоўская” В. А. Завадскай і шмат іншых прац. Тэма разглядалася і ў рэчышчы гісторыі, дзе прадстаўлена працамі гісторыкаў-археолагаў. Не меншую ўвагу тэма атрымала і ад даследчыкаў-этнографікаў. Як таковага аналізу ў межах лінгвістыкі старадаўняй беларускай лексіка назваў ежы і пітва не атрымала. Таму мэтай мы абралі даследаванне назваў ежы і пітва ў межах лінгвістыкі. Для дасягнення мэты пастаўлены шэраг задач: 1) пазнаёміцца з лексічным складам назваў ежы і пітва ў старабеларускай мове; 2) высветліць семантыку, этымалогію, асаблівасці ўжывання назваў пітва.

Матэрыял для даследавання збіраўся шляхам суцэльнай выбаркі з выпускаў “Гістарычнага слоўніка беларускай мовы”.

Першапачаткова ў ВКЛ асноўным алкагольным напоем былі розныя мядовыя напіткі, у тым ліку і ў асяроддзі шляхты. Пазней мёд быў выціснуты з ужытку арыстакратыі прывазнымі вінамі з розных замежных краін (найперш з Візантыі).

З XVI стагоддзя даволі шырока распаўсюдзіўся выраб і продаж гарэлкі. Пашырэнне гэтага напою тлумачыцца тым, што яго вытворчасць была таннейшай за вытворчасць віна.

Аналіз кантэкстаў ілюстрацый з помнікаў дазваляе выявіць, што 75 % з прааналізаваных урыўкаў кантэкстаў знаходзіцца ў справах помнікаў. Прыкладна 10 % – у мастацка-свецкіх пісьмовых крыніцах, 15 % – у рэлігійных. Менавіта дзякуючы гэтым урыўкам кантэкстаў давялося высветліць мэты ўжывання напояў, аб’ёмы закупаў і пласты грамадства, якія спажывалі той ці іншы від напояў.

Такім чынам выявіліся наступныя пераважныя мэты ўжывання напояў: для прычасця ў царкве (віны розных гатункаў), у прыватным карыстанні, выкарыстанне ў карчме, для продажу (закупка вялікімі аб’ёмамі).

Калі задацца пытаннем, якія слаі грамадства аддавалі перавагу тым ці іншым відам алкагольных напояў, то высвятляецца, што сярод князёў і паноў больш распаўсюджана было ўжыванне віна, а мяшчане часцей спажывалі гарэлку. Акрамя таго, зазначым, што прыдворныя кухары выкарыстоўвалі алкаголь для прыгатавання нейкіх асаблівых страў. Лекары прапісвалі чырвонае віно для надання сіл і бадзёрасці, аптэкары выкарыстоўвалі гарэлку для прыгатавання настоек і расціранняў, акрамя таго, алкаголь выкарыстоўваўся для дэзінфекцыі ран і з касметычнымі мэтамі.

Аналіз кантэкстаў з прыходна-расходных кніг дазволіў прасачыць аб'ёмы закупаў для прыватнага карыстання. Віно часцей закупалі гарнцамі (кгарнцямі) – мера аб'ёму, роўная 3, 28 літра – ад 0,5 да 3 гарнцаў (г. зн. ад 1,64 да 9, 84 л). Гарэлку бралі квартамі – мера аб'ёму, роўная ¼ гарнца, або 0,7 л – ад 3 да 14 квартаў (прыкладна ад 2 да 12 літраў). Найбольш заможныя паны закупалі віно ў замежных краінах (турэцкае віно, венгерскае, канарскае і г. д.) вялікімі бочкамі. Таксама вялікімі партыямі закупаўся мёд.

На падставе прагледжанага матэрыялу можна вылучыць дзве няроўныя групы: безалкагольныя і алкагольныя напоі.

Мы ў даным даследаванні спыніліся на назвах алкагольных напояў, якія зафіксаваны ў старабеларускіх пісьмовых крыніцах.

Алкагольныя: падзяляюцца на гарэлку, віно, мёд, брагу.

Слова **гарэлка** мае некалькі сінанімічных назваў: *горелка*; ♦ *горелое вино*; ♦ *зжонное вино*: Вольно тежъ мѣщаномъ пива, меды, горѣлки на свои потребы варити (АЮЗР, I, 254, 1594).¹

Назва *гарэлка* паходзіць ад спосабу прыгатавання напоя. Увогуле назва мае нямецкія карані: «віно горелое» – «гарэлка» – *geprant Wein*. [5, с. 106].

Чыстая, якасная гарэлка называлася словам *аквавита* (*оковита*), якое паходзіць ад лацінскага словазлучэння *aqua vitae* ‘вада жыцця’. Назва прыйшла праз польскае пасрэдніцтва: ст.-польск. *okovita*. [1, с. 225]. Гэтае запазычанне магло ўжывацца як самастойная назва (*аквавита*, *оковита*) або як назоўнік у ролі недапасаванага азначэння (*водка аквавита*) і прыметнік у дапасаваным азначэнні (*водка оковитая*): Въ Добрейкѣ водка и пиво 1 зол., водки аквавиты 5 гарн. 3 кварталы въ боченокъ 16 зол. 7 гр. (ИЮМ, XXV, 20, 1714).

Слова *водка* ў Гістарычным слоўніку пададзена як мнагазначнае: лекавы настой, парфумерны сродак (♦ *водка розжаная*, *водка ружовая*), гарэлка. Лекавыя ўласцівасці надаваліся і гарэлцы жолондковай (страўнікавай).

¹ Пашпартызацыя прыкладаў робіцца адпаведна Гістарычнаму слоўніку беларускай мовы.

Паводле дабавак, дамешак намі выяўлены наступныя віды гарэлкі: ♦ *горелка анышковая* (настоеная на анісавым зерне): горелки анышковой кварть тры (ИЮМ, X, 112, 1695); ♦ *водка гоздикова* (на бутонах кветак гваздзіковага дрэва); ♦ *горелка цыномонова* (гарэлка, настоеная на карыцы).

Віно. Назвы яго гатункаў прадстаўлены назоўнікамі – назвамі ягад, пладоў, з якіх зроблена віно: *агрестъ*, *малинникъ*, *малиогранатъ* (з гранату): Не может^s сѧ зась ѡтправовати Служба Бѣаѧ, на Винахъ приправныхъ, то есть на Винѣ піолѣиковымъ, декоктѣ, Агрестѣ, Малиѡгранатѣ (Зб. вып., 19). *Декоктъ* (ад лац. Decoctum ‘адвар’) – віно на зёлках [2, с. 52], у ГСБМ слова як асобная адзінка не падаецца, а сустракаецца толькі ў кантэксце прыкладу на іншае слова.

Многія віны завозіліся з іншых краін, адпаведна і назвы іх былі запазычанымі. *Кестранкъ* ‘вішнёўка’, ад ням. Kirsche ‘вішня’ і trinken ‘піць’ праз польскае пасрэдніцтва [1, с. 154]: Отъ барилы кестранку и малиннику по 6 грошей польскихъ (АЗР, III, 194, 1576).

Вельмі часта ў аснове назвы віна ляжала тапанімічная назва, адпаведная мясцовасці (рэгіёну або гораду), адкуль віно імпартавалі.

Так *малмазия* атрымала сваю назву ад горада Манемвасія, які знаходзіцца на ўзбярэжжы Лаконіі (адсюль *лаконтъ* ‘лаконскае віно’). “Малмазыяй” ці “мальвазіяй” называлі віно, якое прывозілася з вострава Крыт праз Украіну, потым так сталі называць і некаторыя іншыя віны.

Патрысыментъ ад партовага горада Патры ў Грэцыі на беразе заліва Патраікос. Віно *канар*, мажліва, прывезенае іспанцамі, вырабленае на Канарскіх астравах, якія сталі іспанскай калоніяй ў XIII – XV стст. *Кагоръ* – французскае чырвонае сухое віно з рэгіёна Каор (фр. Cahors); пазней гэта віно выраблялася і ў іншых рэгіёнах.

Выдаткі на ўтрыманне прамысловасці віна і гарэлкі былі даволі цяжкімі. Сярод алкагольных напояў можна вылучыць асобную групу: т. з. **хатнія вырабы**: брага, мёд, піва.

Брага – напітак дамашняга вырабу з хмелем і мёдам ці цукрам: обещаетсе дей ко мнѣ лѣто быть гостемъ. я дей его жду и браги дополна наварю (АЗР, III, 167, 1574). Слова запазычана васточнымі славянамі з цюркскіх моў (чувашск. регаGa ‘жамерыны’). [3, с. 205].

Мёд. Слова шматзначнае. Яно мела тры значэнні: мёд дзікіх пчол і хмельны напітак. Вылучаюць розныя гатункі меду: ♦ *медъ белый*, ♦ *медъ квасный (кислый)*, ♦ *медъ сычоный (сыченый, сыцоный, розсычоный)*, але найбольш папулярным быў ♦ *медъ питный (питый)*, які закупаўся вялікімі партыямі: маеть быти бранъ поборъ ... Отъ бочки пива чорьного, отъ бочки меду питого ... гр. 6 (КПД, 398, 1566). У тым ліку

слова ўжывалася ў значэнні сока дрэў: *ўбачит а ўно з розки дерева ўного ... трох⁸ меду стекает* (Зб. 82, 420б).

Такім чынам, у старабеларускай мове напоі атрымлівалі назву:

- 1) ад спосабу прыгатавання напоя;
- 2) ад прадуктаў, з якіх вырабляўся напой (паводле дабавак, дамешак);
- 3) тапанімічныя перайманні (ад мясцовасці, дзе выраблялася);
- 4) напой імпартаваўся разам з назвай;
- 5) праз пасрэдніцтва з іншымі мовамі ці запазычанні (найперш з польскай).

Большасць прааналізаваных кантэкстаў дазволіла выявіць, што прыкладна 62, 5 % аналізаваных лексічных адзінак маюць адно ўстойлівае значэнне, якое абазначае той ці іншы гатунак напоя. І толькі 37, 5 % лексем з'яўляюцца мнагазначнымі. Некаторыя ўзніклі ў выніку метафарычнага пераносу назвы (сок – 1) напой з выціснутых пладоў; 2) сок дрэў; 3) кроў).

Назвы напояў прадстаўлены назоўнікамі або словазлучэннямі тыпу назоўнік + назоўнік ці назоўнік + прыметнік.

Наяўнасць фанетычных і марфалагічных варыянтаў тлумачыцца найперш дыялектнымі адрозненнямі і тым, што большасць слоў была запазычана з розных моў і па-рознаму адаптавалася ў розных рэгіёнах краіны.

Літаратура

1. Булыка. А. Даўнія запазычанні беларускай мовы. / Пад рэд. А. І. Жураўскага. Мн., 1972. (Навука і тэхніка).
2. Похлёбкин В. О кулинарии от А до Я: Словарь-справочник. М., 1988. (Полымя).
3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. Т 1 (А – Д) / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева; Под ред. Б. А. Ларина. М., 1996. (Терра).
4. Цюндзявіцкая Г. Літоўская гаспадыня, ці Навука аб утрыманні ў добрым стане хаты... / Пер. з польск. П. Р. Казлоўскага, В. В. Нядзвецкай; Прадм. А. І. Мальдзіса. Мн., 1993. (Полымя).
5. Энциклопедия белорусской кухни. Мн., 2008. (Беларуская энцыклапедыя).

СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ ЭРГОНИМОВ ПРИ ПЕРЕВОДЕ С РУССКОГО НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Ю. А. Моложавская

Известно, что перевод наименований отечественных компаний на английский язык вызывает определенную сложность как у профессиональных переводчиков, так и у специалистов компаний, вовлеченных в процесс письменной коммуникации. Это связано, во-первых, с отсутствием возможности найти полный, своевременно пополняемый справоч-